

XALQARO VA MILLIY HUQUQDA BOLA HUQUQLARINING O`RNI

Sulaymonova Roziyabonu

Toshkent davlat yuridik universiteti 3-kurs talabasi

sulaymonovaroziyabonu@gmail.com

Annotatsiya: *Bola huquqlarini xalqaro va milliy huquqda himoya qilish, ularning barcha huquqlari tengligini, ijtimoiy holatidan kelib chiqib kamsitmaslik*

Kirish so`zlar: *bola, deklaratsiya, pakt, siyosiy huquqlar, tenglik*

Kirish

Bola-o`n sakkiz yoshga to`lguniga (voyaga yetgunga) qadar bo`lgan shaxslardir. Bolalar doim davlat va jamiyat tomonidan g`amxo`rlik qilish va qo`llab quvvatlashga muhtoj qatlamlardir biri. ¹⁵Sitseron “Majburiyatlar haqida” asarida fuqarolarning majburiyatlarini ularning zarurligi darajasiga qarab bir qancha guruhga bo`lgan. Birinchisi Vatan va ota-ona oldidagi majburiyat, Ikkinchisi bolaga nisbatan majburiyat bo`lgan. Ammo bolalar u davrda davlatda, jamiyatda, oilada loyiq sharoitga ega bo`lishdan mahrum edilar. Qadimgi Rusda IX-XVII asrlarda bolalarni toifalarga ajratish urf-odat bo`lgan. Ayniqsa nikohsiz tug`ilgan bolalarga bepisandlik bilan qarash illatga aylanib borgan. Bundan tashqari bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda bolani urish, unga yomon munosabatda bo`lish va bolaning sog`ligi uchun zararli sharoitlarda ishlatish holatlari kuzatilmoqda. Aynan shu kabi holatlarni oldini olish va uni yo`qotish uchun Xalqaro huquqda va O`zbekistonda bir qancha konvensiyalar, qonunlar ishlab chiqilgan. BMTning inson huquqlariga oid universal standartlar deb ataluvchi deklaratsiyalar va konvensiyalari: Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to`g`risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to`g`risidagi xalqaro pakt kabi universal hujjatlari. Bu kabi hujjatlar orqali bolalarni har taraflama himoya qilish, ularning tengligini, hech qanday kamsitishsiz ularni himoya qilish o`rin oladi va bu hujjatlar barcha bolalarning huquqlarini himoya qiladigan hujjatdir.

¹⁵ Mo`minov Abdulxay Rashidovich, Tillabayev Mirzatillo Alisherovich “Bola huquqlari” darslik

Asosiy qism:

Xalqaro huquqda bola huquqlariga oid ko'plab konvensiyalar, paktlar ishlab chiqilgan. Ularda bolalarning sog'ligi, ta'lim olishi, tengligi kabi huquqlari o'rin olgan. Ulardan bittasi ¹⁶Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi hisoblanadi. Unda onalik va bolalik alohida g'amxo'rlik va yordam huquqini berishi. Nikohda yoki nikohsiz tug'ilishidan qat'i nazar barcha bolalar ijtimoiy himoyadan foydalana olishlari mumkin. ¹⁷Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktida har bir bolaning irqi, tana rangi, jinsi, tili, dinidan qat'i nazar hech bir sababsiz davlat tomonidan himoya qilinishi kerakligi berilgan. Bundan tashqari har bir bolaning tug'ilganidan so'ng ro'yxatga olinishi va ismga ega bo'lishi kerak. (24-modda)¹⁸Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy huquqlar to'g'risidagi paktida ham barcha bolalar va o'smirlarga hech bir kamsitishlarsiz alohida himoya choralari va yordam ko'rsatilishi kerak. Unga ko'ra: iqtisodiy va ijtimoiy eksplutatsiyadan himoyalangan bo'lishi kerak. Ularning mehnatini axloqi va salomatligi uchun zararli bo'lgan yoki hayot uchun xavfli sohalarda qo'llash qonun bilan jazolanishi kerak. (10-modda 3-qism) Deklaratsiya va paktlarda bola huquqlariga bevosita taalluqli qoidalar: bolalarning tengligi, onalik va bolalikni davlat tomonidan himoya qilish, bolalarni eksplutatsiya qilish to'g'risida, ta'lim olish huquqi shakllangan. Bundan tashqari bolalarning tengligi ta'moyili elon qilingan. ¹⁹Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyada ham bolalarning irqi, rangi, jinsi, tili, dini siyosiy yoki boshqa etiqodi, ijtimoiy qarashlaridan qat'i nazar har bir bolaga ushbu konvensiyadagi huquqlar ta'minlanadi. Shuningdek bolaning fuqarolikka ega bo'lish va ism qo'yilishi (7-modda), bolaning o'z fikrini erkin bayon etish, o'zi izlagan axborotni olish huquqi (13-modda), har bir bolaning shaxsiy daxlsizligi, oilaviy hayoti, uy-joy yoki yozishmalariga bo'lgan huquqidan qonunga xilof ravishda ajratish ta'qiqlanadi (16-modda). Shuningdek har bir

¹⁶ Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi

<https://constitution.uz/oz/pages/humanrights>

¹⁷ Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida xalqaro pakt

<https://lex.uz/docs/-2640479>

¹⁸ Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro pakt

<https://lex.uz/docs/-2686000>

¹⁹ Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya

<https://lex.uz/docs/2595909>

bolaning tibbiy xizmatlardan foydalanish, ijtimoiy sug`urtadan foydalanish huquqi tan olinadi. Shuningdek bola bepul va majburiy boshlang`ich ta`lim olishi, ish joyiga joylashish uchun minimal yoshni belgilash,, ish kunining davomiyligi va mehnat sharoitlariga qo`yiladigan zaruriy talablarni aniqlash kerak. Umuman olganda bolalarni jinsiy, iqtisodiy eksplutatsiyadan asrash, bolalarni o`g`irlash, sotishni taqiqlash, ta`lim olishini taminlash va zarur shart-sharoitlarni yaratish kabi huquqlari mavjud. Shunday qilib, Bola huquqlari konvensiyasida bola huquqlarini ta`minlashning asosiy tamoyillari berilgan bo`lib:

birinchidan:18yoshga to`lmagan barcha bolalarning huquqlarini ta`minlash

ikkinchidan: Ularni irqi, rangi, jinsi, tili, dini yoki siyosiy qarashlaridan qat`i nazar ajratmaslik

uchinchidan: o`z fikrini erkin ifoda etish, istalgan axborotni izlash huquqi

to`rtinchidan: yetim bolalar va ota-ona qaramog`isiz qolgan bolalarga davlat va jamiyat tomonidan g`amxo`rlik qilish

Milliy huquqda ham bola huquqlariga oid bir qancha qonunlar qabul qilingan va bolalarning rivojlanishi, ta`lim olishi, tengligi huquqini himoya qilishga qaratilgan. Shuningdek konstitutsiyamizda bolalar mehnatining bolaning sog`ligi, xavfsizligi, axloqi va ta`limiga to`squinlik qiladigan har qanday shakli taqiqlanadi. Shuningdek konstitutsiyamizda oila, bolalar va yoshlar uchun alohida bob mavjud bo`lib, unda <sup>20</sup>farzandlarning nasl-nasabidan qat`i nazar tengligi, ota-onalar farzandlarini voyaga yetgunga qadar boqishlari, tarbiyalashlari kerakligi belgilangan.Bunda tashqari konstitutsiyamizda quyidagi asosiy tamoyillar ham muhim o`rin egallagan:

birinchidan: bola huquq va erkinliklarini taminlashda xalqaro huquqning normalariga amal qilish

ikkinchidan: bola huquqlarining himoyasi davlat va jamiyat tomonidan ta`minlanishi

uchinchidan:bolalarni nasl nasabi va ijtimoiy ahvolidan qat`i nazar kamsitmaslik

to`rtinchidan:ota-onalarning bolalarni o`qitish, boqish vatarbiylash majburiyati

Shuningdek davlatimiz bola huquqlarini himoya qilish uchun bir qancha ishlar amalga oshirgan va bu davom etmoqda. 1992-yilda “Bola huquqlari to`g`risida” gi konvensiyani ratifikatsiya qildi. Milliy qonunchiligimizni konvensiya qoidalariga implementatsiya qilish orqali 2008-yil 7-yanvarda “Bola

²⁰ konstitutsiya <https://lex.uz/docs/-6445145>

huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonun qabul qilindi.²¹ Unda bolaning sha'ni qadr-qimmatini himoya qilish, bolalar huquqlari va imkoniyatlarining tengligini ta'minlash, bolalarda vatanparvarlik, tinchliksevarlik tuyg'ularini rivojlantirish, huquqiy ong va huquqiy madaniyatini shakllantirish, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni qo'llab quvvatlash masalalari, nikohda va nikohsiz tug'ilgan bolalarning teng hamda har taraflama himoyadan foydalanishi, erkinlik, shaxsiy daxlsizlik kabi huquqlari ta'minlashga qaratilgan.

Xulosa: Xulosa qilib shuni ayta olamanki, xalqaro huquqdagi konvensiya, paktlar va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida bolalarni himoya qilishning asosiy normalari keltirib o'tilgan va ularning istiqbolli rejalari tuzilib, yanada takomillashtirilmoqda. Buni yuqoridagilar orqali ham bilib olish mumkin. Umuman olganda xalqaro darajadagimi yoki milliy huquqdagimi barcha normalar bola huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Bu sohani muhimligini davlatlar tarafidan chiqarilgan hujjatlar ham isboti hisoblanadi. Kelgusida bolalarga nisbatan zo'ravonlik va shavqatsizliklar deyarli kuzatilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mo'minov Abdulxay Rashidovich, Tillabayev Mirzatillo Alisherovich “Bola huquqlari” darslik
https://sg.docworkspace.com/d/sIF_uxt-3AZTw1LwG
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi
<https://constitution.uz/oz/pages/humanrights>
3. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida xalqaro pakt
<https://lex.uz/docs/-2640479>
4. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro pakt
<https://lex.uz/docs/-2686000>
5. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya
<https://lex.uz/docs/2595909>
6. konstitutsiya <https://lex.uz/docs/-6445145>
7. Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun <https://lex.uz/uz/docs/-1297315>

²¹ Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun <https://lex.uz/uz/docs/-1297315>